

RAZGLEDI

O AVTONOMNI DEŽELI FURLANIJA-JULIJSKA KRAJINA

Vprašanje proglasitve avtonomne dežele Furlanija-Juljska krajina je postalo v zadnjem času silno aktualno: o tem pišejo vsi listi, o tem razpravljajo v vseh političnih organizacijah, debatirajo v občinskih in pokrajinskih svetih, v gospodarskih zbornicah in v italijanskem parlamentu. Ker bi ta dežela obsegala vse ozemlje, kjer bivajo Slovenci onstran naše zahodne meje, hočemo seznaniti bralce s problemom samim, a posebno še s tiste strani, ki zadeva naše tamkajšnje rojake.

Z novo italijansko ustavo, ki jo je sprejela ustavodajna skupščina 22. decembra 1947, bi morala biti vsa Italija razdeljena v 19 dežel (regioni), ki bi za področje vanje vključenih pokrajin (provincie) opravljale razne skupne posle in ki bi, čeprav v prav neznatnem obsegu, imele tudi zakonodajno oblast. Že na seji 27. junija 1947 pa je skupščina vnesla v ustavo sedanji člen 116, s katerim se je petim deželam priznala avtonomija na osnovi posebnega statuta, in sicer Siciliji, Sardiniji, Trentinu-Gornjemu Poadižju (Južnemu Tirolu), Aostanski dolini in Furlaniji-Juljski krajini (Friuli-Venezia Giulia). Čeprav bi zadnja dežela razen Videmske pokrajine zajela le še Goriško pokrajino v njenem sedanjem močno zmanjšanem obsegu in maloštevilne občine prejšnje Tržaške pokrajine, ki bi ostale pod Italijo, so izbrali nalašč to ime, da bi z njim poudarili iredentistične težnje po celotni predvojni Juljski krajini, saj so v skupščini celo predlagali, naj bi se v imenu te dežele navedel tudi še »Zader«.

Za ustanovitev teh avtonomnih dežel s posebnim statutom pa se niso odločili toliko zaradi težnje po decentralizaciji italijanske uprave, temveč predvsem z namenom, da bi tako ublažili centrifugalno gibanje v teh obmejnih deželah, ki je tu pa tam imelo že značaj pravega separatizma.

Kakor je bil za ustanovitev avtonomnih dežel Trentin-Gornje Poadižje in Aostanske doline odločen obstoj tamošnje nemške, oziroma francoske narodne manjšine, tako je, čeprav skušajo to danes zanikati, tudi avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina bila ustanovljena ako že ne za Slovence, pa vsaj zaradi Slovencev. To izhaja posebno jasno iz osnutka statuta, ki ga je izdelalo tedaj še prav živahno avtonomistično Furlansko ljudsko gibanje (Movimento popolare friulano), po katerem je poleg italijanskega uradnega jezika bila dopuščena raba furlanskega in v narodno mešanih krajih tudi slovenskega, oziroma nemškega jezika. Dežela pa naj bi bila razdeljena v štiri kurije: ena od teh bi bila »slovensko-nemška« z glavnim mestom Gorico.

Toda dežela Furlanija-Juljska krajina je bila sicer ustanovljena, a nikdar oživljena. Medtem ko so ostale štiri imenovane avtonomne dežele dobile s posebnimi statuti bolj ali manj široko avtonomijo, ki jo lahko primerjamo z avtonomijo dežel v avstroogrski monarhiji iz časa pred prvo svetovno vojno, je bila avtonomija Furlanije-Juljske krajine na pravno zelo sporen in tudi drugače prav čuden način suspendirana. V novo italijansko ustavo, ki s členom 116 ustanovi samostojno deželo Furlanijo-Juljsko krajino, je ustavo-

dajna skupščina vnesla dodatno določbo X, ki pravi, naj do nadaljnjega velja za to deželo le splošna avtonomija kakor za ostale dežele Italije brez posebnega statuta. Dalje je v tem dodatku rečeno, da bodo kljub temu še vedno veljale določbe za zaščito jezikovnih manjšin v skladu s členom 6 nove italijanske ustave, ki pravi, da bo »Republika s posebnimi predpisi ščitila jezikovne manjšine«. Prav iz tega dodatka lahko sklepamo, da je bila avtonomiji poverjena tudi naloga, da ščiti pravice jezikovnih manjšin na svojem ozemlju.

Kako je z navedenim členom 6 ustave preskrbljeno za manjšine, nam pove dejstvo, da do danes, t. j. v desetih letih, ni Italija izdala še nobenega zakona in nobene odredbe za zaščito slovenske manjšine. Prav tako pa je ostala na papirju tudi splošna razdelitev Italije v dežele z navadno avtonomijo, ki jo je predvidela ustava.

Zakaj pa je skupščina naknadno suspendirala že sprejeto ustanovitev avtonomne dežele Furlanija-Juljska krajina? Sedanji republiški predsednik Gronchi, ki je bil prvi med predlagatelji tega ukrepa, je to utemeljeval s tedanjimi mednarodnimi dogodki, spričo katerih je bila ta dežela posebno občutljiva za italijansko notranjo in zunanjo politiko. Drugi govorniki so poudarjali, da so hoteli z ustanovitvijo avtonomne dežele privabljati Slovence s te in z druge strani državne meje, da pa so najnovejši dogodki pokazali, da bi s tako avtonomijo samo utemeljevali upravičenost slovenskih aspiracij do nje. Zaradi tega so suspendirali avtonomijo do časa, ko bi se politični odnosi med Italijo in Jugoslavijo normalizirali.

Sedaj je očitno prevladalo mnenje, da je po Londonskem sporazumu z dne 5. oktobra 1954 nastopil ugoden trenutek. Prvi je znova sprožil vprašanje avtonomije Furlanije-Juljske krajine stari vodja italijanske ljudske stranke Sturzo in je že 15. februarja 1955 v senatu predlagal, naj se razveljavi odložitev avtonomije za Furlanijo-Juljsko krajino. Senat je osvojil predlog in določil termin 150 dni za sklepanje o statutu te dežele. Od tedaj je preteklo že štirikrat toliko dni, ne da bi senat ali poslanska zbornica sklepala o takem statutu. Pač pa je kmalu nato bivši italijanski politični svetovalec pri Zavezniški vojni upravi v Trstu, Diego de Castro, objavil načrt statuta z obsežnim stvarnim in zgodovinskim komentarjem pod naslovom «La Regione Friuli-Venezia Giulia». O tem načrtu in Slovencih sem obširno poročal v »Primorskem dnevniku« 4., 5., 6. in 8. junija 1955. Zato se tu ne bom spuščal v analizo De Castrovega načrta, temveč se bom omejeval samo na načrte, ki so jih sedaj pripravile razne politične stranke.

Novo kampanjo za deželno avtonomijo Furlanija-Juljska krajina so odprli goriški in videmski demokrščanski poslanci, ki so mimo sekcije demokrščanske stranke v Trstu 26. februarja 1957 predložili poslanski zbornici nadrobno izdelan načrt, kateri obsega osem poglavij s 97 členi. Tudi Komunistična partija Italije (KPI) je objavila načrt statuta, ki ga bo predložila zbornici in senatu. K temu osnutku je Centralni komite Komunistične partije Tržaškega ozemlja (KP TO) predlagal razne bistvene spremembe. O osnutku Italijanske socialistične partije (PSI) so objavili časopisi obširnejše izvlečke. Druge stranke so izrazile svoje stališče in svoje predloge v občinskih in pokrajinskih svetih ter v tisku.

V glavnem so danes vse stranke, slovenske in italijanske, za avtonomijo. Le monarhisti in neofašisti (MSI) so principialno za ohranitev centralizma,

čeprav so tudi oni že glasovali za avtonomijo, a liberalci so bolj ali manj rezervirani.

Vprašanje avtonomne dežele Furlanija-Juljska krajina ima danes vse drugačno lice kakor leta 1947, ko je ustavodajna skupščina sklenila in hkrati tudi že suspendirala ustanovitev te dežele. S tem da je po Londonskem sporazumu Trst prišel pod italijansko upravo, je po izjavah raznih italijanskih politikov odpadla ovira za oživljanje te avtonomne dežele, hkrati pa je nastalo drugo vprašanje. Ali naj ima ta dežela obseg, ki je bil predviden ob ustanovitvi, ali pa naj zajame tudi Trst. Vprašanje se ne nanaša samo na večji ali manjši teritorij, temveč tudi na bistveno pravno dejstvo. Tržaško ozemlje ni namreč še integralen del Italije, temveč je samo prehodno poverjen Italiji v upravljanje.

Problem bi se dal rešiti po salomonsko: namesto ene avtonomne dežele naj se ustanovita dve: ena naj obsega Videmsko in Goriško pokrajino, druga pa Tržaško ozemlje. Danes so to idejo opustile vse stranke, zadnja med njimi tržaška komunistična partija (vidalijevci) pod pogojem, da dobi Trst v enotni avtonomni deželi svojo posebno široko avtonomijo.

Goriški in videmski demokristjani so se zavedali sporne upravičenosti, vključiti tudi Tržaško ozemlje, spričo začasnega značaja Londonskega sporazuma. Z vključitvijo Tržaškega ozemlja v avtonomno deželo Furlanija-Juljska krajina bi priznali stalni značaj Londonskega sporazuma in s tem bi se definitivno odrekli delu nekdanjega Svobodnega tržaškega ozemlja do Mirne, ki je pripadel Jugoslaviji. Kakor izhaja iz pojasnila k načrtu, pa so se videmski in goriški demokristjani vendar odločili za vključitev, češ da sta poslanska zbornica in senat z zakonom z dne 16. maja 1956, s katerim se priznava Tržaškemu ozemlju pravica do izvolitve štirih poslancev v poslansko zbornico, že potrdila italijansko suverenost nad sedanjim Tržaškim ozemljem in da je dejansko že raztegnjena na to ozemlje italijanska uprava, ki predvideva med drugim tudi dežele. S tega stališča ne omenja načrt statuta posebnega pravnega položaja Tržaškega ozemlja, temveč govori samo o Tržaški pokrajini.

Načrt socialistov pa izrecno razlikuje med Goriško in Videmsko pokrajino in pa Tržaškim ozemljem, »katerega uprava je poverjena italijanski republiki«. Podobno beremo tudi v komunističnem načrtu, le da v njem ni dodatka o poverjeni upravi Tržaškega ozemlja.

Videmski in goriški demokristjani utemeljujejo svoj pristanek na vključitev Tržaškega ozemlja v deželo s posebnim statutom tudi z državnopolitičnimi interesi, češ da Tržaško ozemlje samo ne more biti kos slovenskim in slovenofilskim predstavnikom in da bi bila obramba lažja po združitvi z Goriško in Videmsko pokrajino, kjer so Slovenci le neznatna manjšina.

Vprašanje, ali je Tržaško ozemlje lahko sestavni del dežele Furlanija-Juljska krajina, pa je bilo medtem v pozitivnem smislu rešeno z zakonskim načrtom o volitvah v senat, ki ga je že odobril ministrski svet in je bil v začetku aprila predložen parlamentu. Po tem zakonu naj bi Tržaško ozemlje imelo pravico do enega senatorja in bi v ta namen bilo del dežele Furlanije-Juljske krajine.

Če se načrti statuta skladajo v tem, naj bi bila ena sama avtonomna dežela, ki bi zajela poleg Videmske in Goriške pokrajine tudi Tržaško ozemlje, pa nikakor niso enotni glede glavnega mesta dežele. Demokrščanski načrt

določa kot glavno mesto Videm, predvsem zaradi njegove centralne lege, nedvomno pa tudi iz »lokalnega patriotizma«, saj je Videm središče furlanskega življa. Prav ta določba načrta pa je naletela na splošen odpor, ne samo pri vseh drugih strankah, italijanskih in slovenskih, temveč tudi pri demokrščanskih somišljenikih v Trstu, ki so vsi brez izjeme za to, naj bo glavno mesto Trst spričo svojega pomena kot trgovsko, prometno in industrijsko središče, italijanske nacionalistično usmerjene stranke pa tudi iz posebnega nacionalno političnega ozira na to mesto. To stališče je zavzel tržaški občinski svet že v svoji resoluciji z dne 22. februarja 1957. Tudi načrt PSI zahteva sedež dežele v Trstu.

Spor zaradi izbire glavnega mesta je dobil tako ostro obliko, da so se najvišji predstavniki demokrščanske stranke iz vseh treh prizadetih pokrajin sredi marca sestali v Rimu in imenovali posebno komisijo, v kateri so strankini tajniki teh pokrajin in zastopniki poslancev, ki so predložili načrt statuta. Zaupali so ji nalogo, naj skuša v enem mesecu rešiti vprašanje glavnega mesta in druge sporne točke glede statuta. Kakšna bo rešitev, je težko prerokovati, kajti če so na strani Trsta pristaši skoraj vseh strank, ima Videm za seboj močno domačo demokrščansko stranko in svoje predstavnike v senatu in poslanski zbornici, ki lahko zagovarjajo njegovo stališče. De Castro je za rešitev tega vprašanja namignil na neko posredovalno rešitev, po kateri naj bi bilo glavno mesto Oglej! Nevarnost pa je, da bi nasprotniki avtonomije pri centralnih oblasteh izkoristili spor in za vedno pokopali avtonomijo Furlanije-Julijske krajine. Načrt KPI prepušča določitev glavnega mesta bodočemu deželnemu zboru, KP TO pa zahteva, da se v statutu določi Trst kot glavno mesto.

Nič manjše težave pri sestavi statuta pa izvirajo iz bojazni, da bi utegnila ena izmed pokrajin imeti absolutno večino v deželnem svetu. Demokrščanski načrt zastopa strog proporčni sistem, po katerem naj bi na vsakih 25.000 prebivalcev odpadel po en deželni svetovalec. S tem bi bili hudo prikrajšani Tržaško ozemlje in Goriška pokrajina. Kajti Videmska pokrajina ima po zadnjem štetju iz leta 1951 801.000 prebivalcev, medtem ko jih imata Tržaško ozemlje in Goriška pokrajina le 305.000, oziroma 137.000, tako da bi bile v deželnem svetu predstavljene po 32, 12 in 5 poslancih.

Da se zmanjša to nesorazmerje v deželnem svetu, so s tržaške strani sporazumno s predstavniki Furlanov Videmske pokrajine onstran Tilmenta sprožili misel, naj se ustvari iz tega dela Videmske pokrajine nova pokrajina, ki bi štela okoli 260.000 prebivalcev in bi imela glavno mesto v Pordenonu. S tem bi se doseglo, da ne bi imela nobena pokrajina sama zase absolutne večine v deželnem svetu. Jasno je, da se taki rešitvi protivi Videm, saj bi bilo s tem združeno furlansko ozemlje. Razen tega pa je nevarnost, da bi sledila zgledu Pordenona tudi Tumeški okraj (Tolmezzo) in Karnija s podobno zahtevo po lastni pokrajini. Goriška pokrajina pa je že izrazila željo, da se ji vrne Červinjanski okraj, ki je bil pod Avstrijo sestavni del Goriško-gradiščanske dežele, a ki sedaj pripada Videmski pokrajini.

Kot drugo rešitev so z raznih strani predlagali, naj se opusti strogi proporčni sistem in naj se namesto njega uvede nekak korigiran proporčni sistem, ki bi preprečil, da bi kaka pokrajina imela absolutno večino glasov.

Kakor demokrščanski zastopa tudi socialistični načrt strog proporčni sistem, zahteva pa po enega svetovalca na vsakih 20.000 prebivalcev. Nevarnost majorizacije po eni sami pokrajini pa izključuje s tem, da odpravi pokrajine. Notranja upravnna ureditev v deželi naj sloni v glavnem na občinah in na prostih Združbah občin (Consorti di Comuni), za katere rabi tudi izraz komune (Comunità).

Toda tudi s tako popravljenim proporčnim sistemom ali z odpravo pokrajin niso še odpravljene vse težave. Kajti razlike v strukturi in gospodarstvu posameznih pokrajin so prevelike, da bi se te mogle enostavno stapljati v eno enotno deželo.

Videmska pokrajina je predvsem poljedelska, saj obsega 5908 kvadratnih kilometrov obdelane zemlje, medtem ko jih ima Goriška pokrajina komaj 335 in Tržaško ozemlje le 198.

Goriška pokrajina ima prvenstveno industrijski značaj; po podatkih za leto 1956 je bilo v njej zaposlenih v industriji 15.254 oseb, nasproti 22.292 na Tržaškem ozemlju in 26.565 v Videmski pokrajini. To ustreza razmerju 15:22:26. Število prebivalstva pa je v razmerju 14:31:80. Goriška pokrajina ni samo relativno najbolj industrijska, temveč ima celo absolutno prvenstvo glede največje industrije. Tako je imela v preteklem letu štiri podjetja z več kot tisoč uslužbenci (skupno 9985 uslužbencev), medtem ko je imelo Tržaško ozemlje sicer enako število takih podjetij, toda samo z 8.406 uslužbenci, a Videmska pokrajina le dve s skupno 2595 uslužbenci. Glavni delež industrije v Goriški pokrajini gre seveda na račun ladjedelnic v Tržiču, ki je pred drugo svetovno vojno spadal v Tržaško pokrajino.

Tržaško ozemlje pa prednjači po svojem prometu, trgovini in celotni industriji. O tem nam pričajo podatki o davkih in drugih dajatvah. Od 54 milijard lir, obdavčljivih z dohodnino, je v vsej deželi odpadlo lansko leto na Tržaško ozemlje 31,1 milijarde, torej več kot polovica. Prav tako ima Tržaško ozemlje večji delež kot Videmska pokrajina glede vseh davkov in dajatev: v letu 1955/56 so znašali ti dohodki na Tržaškem ozemlju 25 $\frac{1}{2}$ milijarde, v Videmski pokrajini pa komaj 18 $\frac{1}{2}$ milijarde lir.

Jasno je, da z enakšno upravo za vso deželo ni mogoče ugotoviti zahtevam vseh treh pokrajin. Zato so nekateri listi predlagali, naj bi se dežela razdelila na dva dela: na Videmski del s pretežno poljedelskim značajem in na Tržaški z izrazito trgovsko-industrijskim značajem; Goriška pokrajina bi se pridružila enemu ali drugemu delu. Skupne zahteve bi se reševale skupno, druge pa ločeno v obeh delih.

Splošno pa je prevladalo mnenje, naj bo dežela enotna, a Tržaško ozemlje naj ima v njej nekaj izjemen položaj.

Načrt, ki so ga predložili goriški in videmski poslanci parlamentu, seveda nima nobene take določbe glede Tržaškega teritorija. To je naravno vzbudilo negotovanje celo pri tržaških demokristjanih in prej omenjena komisija, ki je bila izbrana iz vrst demokrščanskih voditeljev v Rimu, bo morala iskati rešitev tudi za ta problem.

Socialistični načrt pa posveča Tržaškemu ozemlju posebno poglavje. V njem je rečeno, da je Tržaško ozemlje avtarkično ozemlje, ki je zunaj državne carinske črte in tvori prosto cono. S posebnim državnim zakonom se bodo

določili predmeti, glede katerih bo imelo Tržaško ozemlje zakonodajno in upravno moč. V ta namen je predviden tudi poseben teritorialni svet.

Podobno je tudi v načrtu KPI posebno poglavje, ki vsebuje še bolj obsežne določbe glede Tržaškega ozemlja. Temu ozemlju v njegovem sedanjem obsegu, ki se po sporazumu z deželo lahko spremeni (verjetno je s tem mišljena morebitna zopetna vključitev Tržiča v Tržaško ozemlje), se priznava posebna avtonomija v okviru dežele. Po spreminjevalnem predlogu KP TO naj bi teritorialni svet in ne deželni svet skupno s pristojnimi ministrstvi določil tudi pravila za integralno prosto cono Tržaškega ozemlja.

Toda ne samo Trst, temveč tudi Gorica zahteva, da se ji s statutom jamčijo privilegiji (prosta cona) in olajšave, ki jih že sedaj uživa, vendar v nobenem načrtu ni ta zahteva omenjena.

Kako pa je v sedanjih načrtih statuta z vprašanjem zaščite manjšin, ki je bilo leta 1947 eden izmed soodločujočih činiteljev za ustanovitev avtonomne dežele Furlanija-Juljska krajina?

Demokrščanski načrt sploh ne vsebuje nobene določbe glede jezikovnih manjšin (slovenske in nemške). V pojasnilu k načrtu pa je rečeno: »Priznanje posebne oblike avtonomije Furlaniji-Juljski krajini ni toliko utemeljeno v obstoju narodne manjšine na njenem ozemlju, ki je sicer neznatna in kateri je sicer že zajamčena zaščita s členom 6 ustave, kakor v zemljepisni legi in v gospodarskih prilikah.« Določbe glede manjšin torej niso morebiti le prezrte, temveč so namerno izpuščene. To izhaja še posebno jasno iz dnevnega reda, ki ga je sprejela Demokrščanska stranka v Gorici spričo zahteve Slovencev v goriškem pokrajinskem svetu, naj se vnesejo določbe o zaščiti slovenske manjšine tudi v statut, in ki se glasi: »Ne razumemo, zakaj slovenska manjšina, podprta od komunistov, vztraja pri zahtevi, da se vnesejo v statut členi ustave, ki se nanašajo na enakost pravic vseh državljanov glede državljanske in politične svobode; ustavna listina ostane vedno osnova tudi v življenju dežele.« Na seji goriškega občinskega sveta z dne 4. maja letos, kjer so načelno sklepali o deželni avtonomiji, je enotna resolucija obeh slovenskih svetovalcev, da naj se s statutom avtonomne dežele zaščitijo pravice Slovencev v Italiji, odnesla samo njuna dva glasova.

Izostala je v demokrščanskem načrtu tudi vsaka določba glede rabe furlanskega jezika, ki je jezik večine. Zato je nekdo na letnem občnem zboru Furlanskega filološkega društva v Vidmu 3. marca letos predlagal, naj se vnese v statut določba, po kateri bi bil na srednjih šolah obvezen pouk furlanščine. Predlog je bil z navdušenjem pozdravljen, toda društveni predsednik je znal prepričati prisotne, da taka določba juridično ne spada v statut in da bo to vprašanje lahko pozneje reševal deželni svet.

Značilno je, da skušajo italijanski nacionalistični listi prav v času, ko se poraja avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina, prikazati furlansko gibanje kot nekakšno mahinacijo »Titove Jugoslavije«, češ da ta še vedno vztraja pri trditvi, da so njene pravične meje na Tilmentu, jugoslovanski jezikoslovci pa da dokazujejo, da Furlani niso Italijani. Prav v tistih dneh (5. oktobra 1956) pa je v vatikanskem glasilu »Osservatore Romano«, kateremu gotovo ne bodo očitali, da je v službi Titove Jugoslavije, znani furlanski etnolog Gianfranco d'Aronco pod naslovom »Sedem let furlanske literature«

objavil članek, v katerem pravi, da je že v nekem latinskem spisu iz XIV. stoletja rečeno, da ima »Furlanija (Forum Julii) svoj lastni jezik (ydioma proprium), ki ni podoben nobenemu drugemu italškemu jeziku«, da se je tedaj v Čedadu učila latinščina na osnovi furlanščine in da se je ta jezik v XIV. in XV. stoletju uporabljal v parlamentu furlanske »Patrie«. Znani, sedaj že pokojni italijanski jezikoslovec Graziadio I. Ascoli, ki je, mimogrede povedano, skoval ime »Venezia Giulia«, pa je v svojih razpravah »Saggi ladini« iz leta 1873 dokazal, da furlanščina spada med ladinske jezike. Obema manjšima vejama, romanščini v Švici in ladinščini na Južnem Tirolskem je priznan značaj jezika, največji pa, furlanščini, odreka Italija ta značaj.

Vse drugačna od demokršćanskega načrta sta vsaj glede slovenske manjšine socialistični in komunistični načrt.

Tako priznava socialistični načrt enake pravice vsem državljanom ne glede na jezikovno skupino, kateri pripadajo, in jim jamči ohranitev njihove etnične in kulturne karakteristike. Dalje priznava pripadnikom neitalijanskih etničnih skupin pravico do rabe maternega jezika pred sodnimi in deželnimi upravnimi oblastmi in do izstavitve uradnih listin (vključene so tudi sodbe) s prevodom v njihovem jeziku. Vendar omejuje to pravico na občine, kjer tvorijo pripadniki take skupine vsaj desetino celotnega prebivalstva s stalnim bivališčem.

Prav tako predvideva, da so uradne objave, javni razglasi, napisi na uradih, krajevna in ulična imena dvojezična v občinah, kjer pripada vsaj četrтина prebivalstva neitalijanski etnični skupini in ako to zahteva večina volilcev ustrezne občine.

Ti omejitveni pogoji za uživanje manjšinskih pravic hudo spominjajo na načrt statuta, ki ga je izdelal De Castro in o katerem sem obširno poročal na drugem mestu (glej prej omenjene številke »Primorskega dnevnika«). Kakor v De Castrovem načrtu tako pogrešamo tudi v socialističnem načrtu navedbo načina, kako naj se ugotovi število neitalijanskih prebivalcev. Spričo sedanjih prilik pa bi bila uporaba takih pogojev v Beneški Sloveniji praktično neizvedljiva, čeprav je v marsikateri tamkajšnji občini prebivalstvo stoddstotno slovensko.

Socialistični načrt predvideva tudi v javnih otroških vrtcih in osnovnih šolah pouk v maternem jeziku, ako to zahtevajo starši za najmanj 5 otrok. Ne glede na to, da je določba premalo jasno stilizirana, niso v njej omenjene že obstoječe slovenske srednje in strokovne šole in niso omenjeni pogoji, pod katerimi naj se druge take šole odprejo tam, kjer jih še ni.

V socialističnem načrtu je končno tudi rečeno, naj bi se volilni okraji tako določili, da bi imele tudi etnične manjšine svoje predstavnike v deželnem svetu.

Načrt KPI ima le okvirne določbe glede zaščite manjšin. Tako pravi čl. 3, da je v deželi priznana enakopravnost civilnih in političnih pravic državljanov ne glede na jezikovno skupino, kateri pripadajo, ter da so zaščitene ustrezne etnične in kulturne značilnosti. 8. del osnutka pa paravi v edinem členu (čl. 52): Upoštevaajoč mednarodne obveznosti bo dežela skrbela, da se zajamčijo pravice jezikovnih manjšin glede šol, uporabe jezika v odnosih z

javnimi oblastmi in v javnih listinah ter eventualne uporabe dvojezičnih napisov v zainteresiranih občinah.

V skladu s tem prepušča statut KPI zakonodajno pravico glede manjšinskih šol vseh vrst in stopenj deželnemu svetu, le za Tržaško ozemlje pa naj bi ta pravica pripadala teritorialnemu svetu. S tako ureditvijo bi obstajali za slovensko šolstvo dve ločeni zakonodajni oblasti.

KP TO pa v svojih spreminjevalnih predlogih izrecno zahteva, naj se vse pravice slovenske etnične skupine, priznane s posebnim statutom, ki je bil sestavni del Spomenice o sporazumu, vnesejo v statut.

Načrt KPI omenja tudi Furlane, vendar ima v končni stilizaciji le še določbo o zaščiti in vrednotenju furlanske jezikovne, kulturne in folklorne imovine, a ne vsebuje nobene konkretne zahteve glede pouka furlanščine na šolah.

Takšni so načrti statuta demokrščanske, socialistične in komunistične stranke. Do konca marca pa je bil predložen parlamentu samo demokrščanski načrt, kakor so ga sestavili goriški in videmski demokrščanski poslanci.

22. marca je videmski poslanec Berzanti v poslanski zbornici govoril o predloženem načrtu ustavnega zakona, s katerim naj se oživi avtonomna dežela Furlanija-Juljska krajina, in je predlagal za predloženi načrt nujnost. Poslanska zbornica je potrdila nujnost in predlog je bil tako izročen pristojni parlamentarni komisiji. Toda kljub nujnostnemu značaju tega predloga bo poteklo še dokaj časa, preden bo statut sprejet. Kajti v tem primeru gre za ustavni zakon, o takem zakonu pa se mora dvakrat glasovati, v poslanski zbornici in v parlamentu, med prvim in drugim glasovanjem pa morajo preteči najmanj trije meseci. Zaradi tega je verjetno, da ne bo o statutu Furlanije-Juljske krajine glasovala sedanja, temveč šele nova skupščina. Tedaj pa bo zastopano v njej tudi že Tržaško ozemlje, in sicer s štirimi poslanci v zbornici in z enim predstavnikom v senatu. Če bi se pa poslanska zbornica prej razpustila, kar ni spričo sedanjega notranjega političnega položaja izključeno, utegnejo Tržačani tudi pri novih volitvah ostati brez predstavnikov, ker potrebne izvršilne odredbe niso še bile izdane.

Brez predstavnika v poslanski zbornici in senatu pa so tudi vsi Slovenci in tudi s predvidenimi volitvami na Tržaškem ozemlju ne kaže, da bi prišli do svojega predstavnika. Ali se bodo morali Slovenci zaradi tega omejevati samo na bolj ali manj platonične izjave v občinskih in pokrajinskih svetih ali pa jim bo dana možnost, da tudi oni izrazijo svoje želje in pripombe k pripravljajočemu se načrtu statuta?

Lava Čermelj